

การดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : กรณีศึกษา
หมู่บ้านเนินหว่า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ระหว่างปี พ.ศ. 2540–2560

THE CONTINUITY OF ETHNIC TAI SONG DAM RITUALS AMID SOCIAL CHANGE : A CASE
STUDY OF NAENWA VILLAGE, KONG KRAILAT DISTRICT, SUKHOTHAI PROVINCE BETWEEN
1997–2017

วศิน ปัญญาวัตรตระกูล และ รุจีรา พานโคกสูง

Wasin Panyavuttrakul and Ruchira Phankhoksung

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Faculty of Social Sciences, Naresuan University

Email: ruchirap65@nu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำที่ดำรงอยู่ในหมู่บ้านเนินหว่า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ระหว่างปี พ.ศ. 2540–2560 และ 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมดังกล่าว กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 5 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และตัวแทนคนรุ่นใหม่ในชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2540–2560 พิธีกรรมของชาวไททรงดำบ้านเนินหว่าเผชิญความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เริ่มจากการย้ายถิ่นของแรงงานเข้าเมืองทำให้ขาดผู้สืบทอด ต่อมาเกิดวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งปี 2540 แรงงานคืนถิ่นแต่มาพร้อมกับวิถีชีวิตแบบเมืองที่ห่างเหินจากความเชื่อเดิม และช่วงปี 2550 เทคโนโลยีและระบบการศึกษาทำให้เยาวชนสนใจกิจกรรมใหม่ อย่างไรก็ตาม พบว่ามี 5 พิธีกรรมสำคัญที่สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ ได้แก่ 1) พิธีกรรมเสนเฮือน 2) พิธีปาดตง 3) พิธีกรรมงานศพ 4) พิธีกรรมงานแต่งงาน และ 5) พิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรม 2 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยภายใน คือ การปลูกฝังความเชื่อและค่านิยมผ่านระบบเครือญาติ หน้าที่และความรับผิดชอบต่อผีบรรพบุรุษร่วมกัน บทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรม และการปรับเปลี่ยนรายละเอียดพิธีกรรมให้เข้ากับยุคสมัย และ 2) ปัจจัยภายนอก คือ การส่งเสริมจากระบบการศึกษาและภาครัฐ อิทธิพลของเทคโนโลยี ผลกระทบทางเศรษฐกิจ และบทบาทของคนรุ่นใหม่ในการสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไททรงดำ

คำสำคัญ : ชาติพันธุ์ , ไททรงดำ , พิธีกรรม , การดำรงอยู่ , การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

*Received October 21, 2025; Revised November 30, 2025; Accepted December 7, 2025

Abstract

This research article has two objectives: (1) to examine the ethnic Tai Song Dam rituals that have persisted in Noen Wa Village, Kong Krailat District, Sukhothai Province, within the context of social change between 1997 and 2017, and (2) to investigate the factors influencing the continuity of these ritual practices. Five key informants were selected through purposive sampling, consisting of a community leader, a ritual practitioner, a government representative, a local historian, and a youth representative. The research instruments included in-depth interviews conducted using the oral history method, and the findings were presented through analytical description.

The results reveal that between 1997 and 2017, the ritual practices of the Tai Song Dam community in Noen Wa Village underwent significant social changes. Labor migration to urban areas initially led to a decline in ritual successors. Following the 1997 Asian financial crisis, many migrants returned to the village but brought with them urban lifestyles that distanced them from traditional beliefs. By the late 2000s, technological development and the expanding education system further shifted youth interests toward new activities. Nevertheless, five major rituals continued through adaptive processes: (1) the Sen Huean ritual, (2) the Pad Tong ritual, (3) funeral rituals, (4) wedding rituals, and (5) the house-blessing ritual. Two main factors contribute to the persistence of these ritual practices. Internal factors include the transmission of beliefs and values through the kinship system, shared responsibilities toward ancestral spirits, the roles of ritual practitioners, and the adaptation of ritual details to fit contemporary contexts. External factors include support from the education system and government agencies, technological influences, economic conditions, and youth participation in networks promoting the preservation of Tai Song Dam culture.

Keywords : Ethnicity , Tai Song Dam , Rituals , Continuity , Social Change

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์อย่างเด่นชัด แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้กระจายตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ทั้งในพื้นที่ราบ พื้นที่สูง รวมถึงพื้นที่ชายขอบของประเทศ ความหลากหลายนี้ทำให้แต่ละกลุ่มมีวิถีชีวิต ภาษา ความเชื่อ และพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป สิ่งที่น่าสนใจคือ พิธีกรรมของแต่ละกลุ่มไม่ใช่เพียงกิจกรรมทางศาสนาหรือความเชื่อเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิตที่สะท้อนทั้งค่านิยม ความสัมพันธ์ทางสังคม และการจัดระเบียบชุมชน พิธีกรรมทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงผู้คนในครอบครัวและชุมชนให้เกิดความสามัคคี อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จึงกล่าวได้ว่า พิธีกรรมเป็นรากฐานสำคัญที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ ความเป็นตัวตน และความภาคภูมิใจของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในสังคมไทย หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์ชัดเจนและยังรักษาพิธีกรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น คือ “ชาวไททรงดำ” หรือที่รู้จักในชื่อ ลาวโซ่ง โซ่ง หรือไทโซ่ง เป็นชื่อเรียกที่มีความแตกต่างกันแต่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ที่เรียกว่า “ไททรงดำ” มาจากการแต่งกายด้วยสีดำ และที่เรียกว่า

“ลาวโซ่ง” มาจากลาวที่นุ่งกางเกงสีดำ ซึ่งคำว่า “โซ่ง” แผลงมาจากคำว่า “ส้วง” ซึ่งแปลว่า “กางเกง” ส่วนที่เรียกว่า “ลาว” เป็นคำที่คนทั่วไปนิยมใช้เรียกเพราะเข้าใจว่าเป็นคนลาวอพยพมาจากเวียงจันทน์ (Suobsuk et al., 1980, p.25) ปัจจุบันภาษาทางราชการ ไม่ใช้คำว่า “ลาว” นำหน้าชื่อเผ่าพันธุ์ ให้ใช้คำว่า “ไทย” นำหน้าแทน (Committee of the Thai Zong Club, 1980, p.19) ด้วยเหตุนี้จึงเรียกลาวโซ่งว่า “ไททรงดำ” โดยกลุ่มชาติพันธุ์นี้มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทย ซึ่งปัจจุบันคือ เมืองเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม และได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทยด้วยเหตุผลจากสงคราม และตั้งถิ่นฐานแห่งแรกที่จังหวัดเพชรบุรี ก่อนจะขยายไปยังจังหวัดต่าง ๆ เช่น สุพรรณบุรี นครปฐม พิจิตร โขทัย และจังหวัดอื่น ๆ เอกลักษณ์ที่สำคัญของชาวไททรงดำคือมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบความเชื่อเรื่อง “ผี” ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของวิถีชีวิตและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยให้ความเคารพสูงสุดต่อ “พระยาแถน” หรือ “ผีแถน” ในฐานะผู้สร้างสรรพสิ่งและเป็นผีที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุด จนถึงขั้นที่จะไม่เอ่ยพระนามหากไม่มีความจำเป็น แต่จะกล่าวถึงเฉพาะในพิธีกรรมสำคัญเท่านั้น (Kitboonchu, 2002, p.60) และการนับถือ “ผีบรรพบุรุษ” หรือ “ผีเฮือน” ซึ่งเชื่อว่าเป็นดวงวิญญาณของปู่ย่าตายายที่ล่วงลับไปแล้วแต่ยังคงปกปักรักษาลูกหลานอยู่เสมอ ซึ่งภายในบ้านจะมีการจัดมุมห้องที่เรียกว่า “กะล่อห้อง” (Wisutruangdet, 2021, p.49) ทั้งนี้ ระบบความเชื่อดังกล่าวยังได้จัดระเบียบโครงสร้างทางสังคมอย่างชัดเจนผ่านการแบ่งตระกูลผีออกเป็น 2 ระดับ คือ “ผีผู้ท้าว” (ผีใหญ่) และ “ผีผู้น้อย” ซึ่งเป็นการสืบทอดทางสายเลือดโดยตรงและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ และในการประกอบพิธีกรรมของชาวไททรงดำ จำเป็นต้องมีผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี โดยเรียกว่า “หมอเสน” (S. Duanphen, personal communication, July 24, 2025)

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในภาคสนาม พบว่า “หมู่บ้านเนินหว่า” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไททรงดำที่ยังมีการยึดถือและปฏิบัติพิธีกรรมดั้งเดิมของตนไว้อย่างเหนียวแน่น โดยชุมชนไททรงดำบ้านเนินหว่า เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 8 ตำบลกง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย อพยพมาตั้งรกรากตั้งแต่ปีพ.ศ. 2495 รวมเป็นระยะเวลากว่า 70 ปี เป็นชาวไททรงดำที่อพยพมาจากบ้านดอนมะเกลือ อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุพรรณบุรี และบางส่วนมาจากจังหวัดเพชรบุรี เนื่องด้วยพื้นที่เดิมมีน้อย ไม่เพียงพอต่อการทำกิน จึงตัดสินใจย้ายถิ่นฐานและได้เข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่หมู่บ้านเนินหว่าแห่งนี้ (S. Thongyiam, personal communication, February 18, 2025) แม้ว่าการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไททรงดำจะเคลื่อนไปหลายแห่ง แต่สิ่งที่ชาวไททรงดำบ้านเนินหว่ายังคงรักษาและสืบทอดไว้ได้อย่างเหนียวแน่นคือ ยังคงยึดมั่นในการปฏิบัติพิธีกรรมสำคัญอย่างเคร่งครัด อย่างไรก็ตาม ในช่วงปีพ.ศ. 2540–2560 พิธีกรรมของชาวไททรงดำบ้านเนินหว่า ถูกทำลายจากบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงก่อนปีพ.ศ. 2540 แนวโน้มของชาวไททรงดำบ้านเนินหว่า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ที่เดินทางออกไปทำงานในเมืองใหญ่เพื่อหาเลี้ยงชีพ ส่งผลให้การสืบทอดพิธีกรรมเริ่มขาดช่วง และความรู้ในพิธีจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุ แม้ว่าพิธีกรรมยังคงดำรงอยู่ แต่การมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด จนกระทั่งปีพ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง แรงงานจำนวนมากที่เคยออกไปทำงานในเมืองต้องกลับคืนถิ่น ทำให้การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเพิ่มขึ้น ผู้คนกลับมารวมตัวกันทำกิจกรรมของชุมชนและเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ อีกครั้ง แต่ในขณะเดียวกัน พิธีกรรมก็ต้องเผชิญกับภาวะ “ขาดช่วง” ของการถ่ายทอดความรู้ เพราะคนรุ่นใหม่ที่กลับมาบางส่วนมีวิถีชีวิตและทัศนคติแบบเมือง ทำให้ความเข้าใจในแก่นแท้ของพิธีกรรมลดน้อยลง ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2550–2560 การเข้ามาของเทคโนโลยีใหม่ รวมทั้งระบบการศึกษา ทำให้เยาวชนใช้เวลาและความสนใจไปกับกิจกรรมใหม่ ๆ มากขึ้น ผลกระทบเหล่านี้ทำให้พิธีกรรมดั้งเดิมที่เคยเป็นศูนย์กลางของชีวิตชุมชนเริ่มถูกมองว่าซับซ้อนและใช้เวลามาก อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่ศึกษาพบว่า ยังคงมีพิธีกรรมสำคัญ 5 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมเสนเฮือน (เสนเรือน) พิธีกรรมปาดตง พิธีกรรมงานศพ พิธีกรรมงานแต่ง และพิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ ที่ได้รับการสืบทอด

และปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในบริบทการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่การดำรงอยู่ของพิธีกรรมทั้ง 5 นี้ ไม่ได้เป็นการสืบทอดในรูปแบบเดิมอย่างสมบูรณ์ มีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนและรูปแบบพิธีกรรมให้เรียบง่าย หรือใช้ระยะเวลาลดน้อยลง เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนดังกล่าวเป็นเพียงรูปแบบภายนอก แต่หลักความเชื่อดั้งเดิมและแนวปฏิบัติร่วมกันยังคงได้รับการรักษาและสืบทอดไว้เป็นอย่างดีเคร่งครัด ดังนั้น แม้ว่าบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง แต่พิธีกรรมดั้งเดิมของบ้านเนินหว่าก็สามารถดำรงอยู่และสืบทอดต่อไปได้อย่างน่าสนใจ

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อพิธีกรรมไททรงดำที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในชุมชนบ้านเนินหว่า ตำบลง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ระหว่างปีพ.ศ. 2540–2560 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีอย่างมีนัยสำคัญ และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการสืบทอดพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ายังไม่มีงานวิจัยที่อธิบายถึงการดำรงอยู่และการปรับตัวของพิธีกรรมไททรงดำในชุมชนบ้านเนินหว่ามากนัก งานวิจัยที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่เน้นศึกษาเพียงภาพรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ไททรงดำเป็นส่วนใหญ่ และมักจะเน้นศึกษาเฉพาะหมู่บ้านในจังหวัดเพชรบุรี นครปฐม หรือ สุพรรณบุรี เป็นส่วนใหญ่ แต่ในส่วนของการศึกษาไททรงดำบ้านเนินหว่า ซึ่งเป็นชุมชนไททรงดำชุมชนเดียวในตำบลง อีกทั้งยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางพิธีกรรมได้อย่างน่าสนใจ ยังไม่มีงานศึกษาที่ทำการศึกษาระดับนี้มาก่อน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำ ตลอดจนศึกษาวิถีที่ชุมชนปรับตัวเพื่อให้พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งในการศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟู และสืบสานวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนเป็นแนวทางในการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้ได้อย่างเหมาะสมท่ามกลางบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำที่ดำรงอยู่ในหมู่บ้านเนินหว่า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ระหว่างปีพ.ศ. 2540–2560
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในหมู่บ้านเนินหว่า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ระหว่างปีพ.ศ. 2540–2560

การทบทวนวรรณกรรม

จากการที่ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาประเด็นเกี่ยวกับ การดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้างานเขียนที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ไททรงดำ เพื่อใช้เป็นแนวทางสร้างกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ โดยสามารถแบ่งกลุ่มงานเขียนได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. งานที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

Chenayothin (2008) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ชุมชนชาวไทยโซ่งหมู่บ้านดอนทราย จังหวัดนครปฐม: การศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจของชุมชน ระหว่างปีพ.ศ. 2504–2549” โดยศึกษาผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อชุมชนไททรงดำ พบว่าการพัฒนาเชิงโครงสร้างของรัฐได้ผลักดันให้ชุมชนเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ส่งผลให้แรงงานหนุ่มสาวเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองและความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติอ่อนตัวลง งานนี้ให้ประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการทำควม

เข้าใจผลกระทบทางเศรษฐกิจที่มีต่อโครงสร้างสังคมและพิธีกรรมของชุมชนไททรงดำ เพื่ออธิบายปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมของคนในหมู่บ้านเนินหว่าได้อย่างขึ้น

Keawkhum (2003) ได้ศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมชุมชนและประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ศึกษากรณีชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดสุพรรณบุรี” โดยมุ่งศึกษาสาเหตุและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมชุมชน ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยภายนอก เช่น นวัตกรรม การศึกษา การคมนาคม และการย้ายถิ่น เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมดั้งเดิมบางอย่างปรับเปลี่ยนไปตามสังคมสมัยใหม่ งานนี้ให้ประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการทำความเข้าใจอิทธิพลของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไททรงดำ และใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเนินหว่าในช่วงปีพ.ศ. 2540–2560 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. งานที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของพิธีกรรม

Thongsakol (2010) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทดำ บ้านหัวถนน ตำบลดอนพุทรา อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม” ศึกษาการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ พบว่าชุมชนเปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปสู่อาชีพอื่น ทำให้วัฒนธรรมที่เห็นได้ชัด เช่น ภาษา การแต่งกาย และวิถีชีวิตดั้งเดิมลดลง แต่อัตลักษณ์ด้านความเชื่อและจิตใจยังคงมีบทบาทสำคัญ งานนี้ให้ประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการศึกษาการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในมิติพิธีกรรม และใช้เป็นแนวทางวิเคราะห์การดำรงอยู่หรือการปรับเปลี่ยนของพิธีกรรมชาวไททรงดำบ้านเนินหว่าในสังคมสมัยใหม่

Kitboonchu (2002) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความชรากับสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนโซ่ง: กรณีศึกษาบ้านเนินหว่า ตำบลกง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย” โดยศึกษาสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนไททรงดำทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน พบว่าผู้สูงอายุยังมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิม เช่น พิธีเสนเรือนและความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ แต่โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว และคนรุ่นใหม่ย้ายไปทำงานนอกพื้นที่ ทำให้บทบาทผู้สูงอายุลดลง งานนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านเนินหว่า เพื่อทำความเข้าใจกลไกการรักษาพิธีกรรมและการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น

Naichit (2007) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตลาวโซ่ง ตำบลดอนคา อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี” เพื่อศึกษาประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ เช่น พิธีเสนเรือนและพิธีปาดตง พบว่าพิธีกรรมมีแบบแผนตามคติความเชื่อของชาวไททรงดำและสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับบรรพบุรุษ ขณะที่บางพิธี เช่น พิธีเกี่ยวกับการเกิด ถูกแทนที่ด้วยการแพทย์สมัยใหม่ งานนี้ช่วยให้เข้าใจพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวไททรงดำ และใช้เปรียบเทียบกับพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในบ้านเนินหว่าเพื่อเห็นการธำรงรักษาและการปรับให้เหมาะกับสังคมร่วมสมัย

3. งานที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของชุมชนไททรงดำ

Thaiphosri (2010) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การปรับตัวและการดำรงอยู่ของชุมชนลาวโซ่ง: กรณีศึกษาบ้านเกาะแรด อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” โดยศึกษาการปรับตัวของชุมชนลาวโซ่งต่อสังคมสมัยใหม่ แม้จะอยู่ร่วมกับชาวไทยมานานและรับเอาวัฒนธรรมไทยบางส่วน แต่ยังคงรักษาวัฒนธรรมและประเพณีของตนไว้ได้เกือบครบถ้วน งานนี้ให้ประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการทำความเข้าใจการปรับตัวของชุมชนลาวโซ่งภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งสามารถนำมาเปรียบเทียบกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไททรงดำบ้านเนินหว่า โดยเฉพาะด้านการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสสังคมสมัยใหม่ได้ดียิ่งขึ้น

Simaksuk & Boongird (2016) ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของไททรงดำ : กรณีศึกษาตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี” โดยมุ่ง

ศึกษาปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่และการปรับตัวเชิงปฏิบัติของชุมชน ผลการศึกษาพบว่าพิธีกรรมยังคงอยู่ได้ด้วยระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง แต่มีการปรับรูปแบบบางประการ เช่น การใช้โต๊ะจีนหรือโทรศัพท์เพื่อความสะดวกและประหยัดมากขึ้น งานนี้ให้ประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการทำความเข้าใจการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและองค์ประกอบสมัยใหม่ในพิธีกรรมของชาวไททรงดำ เพื่ออธิบายแนวทางการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดพิธีในบ้านเนินหว่าและการดำรงอยู่ของพิธีกรรมในบริบทสังคมร่วมสมัยได้ดียิ่งขึ้น

จากการทบทวนงานวิจัยทั้งสามกลุ่ม แม้ไม่ได้ศึกษาชุมชนไททรงดำบ้านเนินหว่าโดยตรง แต่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ความหมายของพิธีกรรม และการปรับตัวของชาวไททรงดำต่อสังคมสมัยใหม่ ซึ่งช่วยให้เห็นภาพรวมของการดำรงอยู่ของพิธีกรรมไททรงดำบ้านเนินหว่าได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังมี “ช่องว่างของความรู้” ที่งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาเพิ่มเติม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ายังไม่มีงานวิจัยที่มุ่งศึกษาการดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในชุมชนบ้านเนินหว่า โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2540-2560 ซึ่งช่วงเวลาที่สังคมไทยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่อย่างต่อเนื่อง และงานวิจัยที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่เน้นศึกษาเพียงภาพรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ไททรงดำเป็นส่วนใหญ่ และมักจะเน้นศึกษาเฉพาะหมู่บ้านในจังหวัดเพชรบุรี หรือสุพรรณบุรี เป็นส่วนใหญ่ แต่ในส่วนของชุมชนไททรงดำบ้านเนินหว่าซึ่งเป็นชุมชนไททรงดำชุมชนเดียวในตำบลกลัง อีกทั้งยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางพิธีกรรมความเชื่อได้อย่างน่าสนใจ ยังไม่มีงานศึกษาที่ทำการศึกษาประเด็นนี้มาก่อน ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำ ตลอดจนศึกษาวิถีที่ชุมชนปรับตัวเพื่อให้พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้านเนินหว่าและบุคคลภายนอกที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมไททรงดำเป็นอย่างดีแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) และนำข้อมูลที่ได้อามาตีความและเสนอโดยใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเชิงคุณภาพ (Purposive Sampling) โดยวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะพิจารณาจากผู้รู้ในชุมชนบ้านเนินหว่าและบุคคลภายนอกที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมไททรงดำเป็นอย่างดี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือและครอบคลุมในหลากหลายมิติ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีจำนวน 5 กลุ่ม 5 คน ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน 2) ผู้นำในการทำพิธีกรรม จำนวน 1 คน 3) หน่วยงานภาครัฐ จำนวน 1 คน 4) นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวน 1 คน 5) นักพัฒนาสังคมจังหวัดสุโขทัย จำนวน 1 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือที่สำคัญในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต โดยใช้การ “สัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง” ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความรู้และประสบการณ์โดยตรงเกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นอย่างดี ซึ่งดำเนินการสัมภาษณ์ในรูปแบบคำถามกึ่งโครงสร้าง โดยได้สร้างแนวคำถามปลายเปิดไว้ล่วงหน้าตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถตอบได้อย่างอิสระและเป็นธรรมชาติ ขณะที่กรอบคำถามจะช่วยกำกับการสนทนาให้ครบถ้วนทุกประเด็นที่ต้องการศึกษา นอกจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยยังใช้ “การสังเกตแบบมีส่วนร่วม” โดยเดินทางเข้าไปในพื้นที่ชุมชนในช่วงเวลาที่มีการประกอบพิธีกรรม เพื่อสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าร่วม ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลสำคัญครบถ้วน ทั้งลำดับขั้นตอนของพิธี บรรยากาศโดยรอบ และพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของผู้คนในงาน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ประกอบไปด้วย แหล่งข้อมูลจากบทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไททรงดำ และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ภาคสนาม ภายหลังจากการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งหมดมาตรวจสอบความถูกต้อง จำแนกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์และข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา จากนั้นจึงดำเนินการตีความและวิเคราะห์เนื้อหา ก่อนจะเรียบเรียงและนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

1. พิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำที่ดำรงอยู่ในหมู่บ้านเนินหว่า ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมระหว่างปีพ.ศ.2540-2560 มีทั้งหมด 5 พิธีกรรม ดังนี้

ในช่วงปีพ.ศ. 2540–2560 หมู่บ้านเนินหว่าต้องเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลากหลายด้าน ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ซึ่งความท้าทายเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อพิธีกรรมดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้น มีพิธีกรรมสำคัญ 5 พิธีกรรม ของชาวไททรงดำที่หมู่บ้านเนินหว่า ที่สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ ดังนี้

1.1 พิธีกรรมเสนเรือน (เสนเรือน) เป็นพิธีกรรมใหญ่ที่สำคัญของชาวไททรงดำบ้านเนินหว่าซึ่งจะละเลยไม่ได้ เนื่องจากพิธีเสนเรือนมีความเชื่อว่าเป็นการกระทำที่เพิ่มความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวจากการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผีพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เพื่อรำลึกถึงพระคุณผีบรรพบุรุษที่ได้ปกป้องรักษาให้ลูกหลานมีความเจริญก้าวหน้า โดยลูกหลานไททรงดำจะต้องเสนเรือนเป็นประจำทุก 3-5 ปี และจะประกอบพิธีกรรมเสนเรือนในเดือนคู่ ยกเว้นเดือนที่ 10 จะไม่มีการเสนเรือน เพราะเชื่อกันว่าผีเรือนจะไปเฝ้าผีแถน (S. Panrudee, personal communication, February 18, 2025) คือเดือน 2,6,8,12 การนับจะคล้ายกับทางเหนือของไทย คือ มกราคม (เดือน2) – พฤศจิกายน (เดือน12) (Kitboonchu, 2002, p.62) โดยหมอเสนจะเป็นผู้ประกอบพิธีเพื่อกล่าวคำเชิญวิญญาณบรรพบุรุษเข้ามารับเครื่องเซ่นไหว้ และทำพิธีเสนเรือนในมุมห้องที่จัดให้ผีบรรพบุรุษอาศัยอยู่คือ “กะล่อห้อง” จากบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้พิธีกรรมเสนเรือนมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจากเดิมนิยมเลี้ยงสัตว์ใช้เป็นเครื่องเซ่น แต่ปัจจุบันได้ปรับมาใช้ซื้อแทน

1.2 พิธีเสนปาดตง เป็นการเซ่นประจำวัน เพื่อขอพรจากผีบ้านผีเรือนที่อยู่ในกะล่อห้องเป็นการนำเอาอาหารเครื่องเซ่นไปไหว้ผีบรรพบุรุษที่กะล่อห้อง เหมือนตอนที่ท่านมีชีวิตอยู่ คล้ายกับพิธีเสนเรือน การเซ่นจะต้องเซ่นตามวันที่ไปตามหมอเสน วันปาดตงจะไม่เหมือนกัน แล้วแต่ที่บ้านนั้นจะเชิญผีเรือนขึ้นบ้านตรงกับมือเวตง โดยพิธีปาดตงของเรือนผีผู้น้อยจะต้องทำพิธีทุก 10 วัน และเรือนผีผู้ตาว จะทำปาดตงทุก ๆ 5 วัน (Naichit, 2007, p.217) ชาวไททรงดำจะมีปฏิทินที่ต้องปาดตงให้ถูกวัน ถ้าไม่ถูกวันผีบรรพบุรุษเขาจะลงมากินไม่ได้ เพราะเชื่อว่าผีบรรพบุรุษเขาอยู่ที่เมืองแถน จึงต้องทำพิธีกรรมให้ถูกวัน (S. Panrudee, personal communication, February 18, 2025) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าขั้นตอนการเซ่นไหว้ในพิธีปาดตงจะยังคงปฏิบัติเหมือนเดิมทุกประการ แต่พบว่ามีปรับเปลี่ยนธรรมเนียมการแต่งกาย จากในอดีตที่ต้องสวม “เสื้อฮี” ในการประกอบพิธี ปัจจุบันได้ปรับมาเป็นการสวมใส่ชุดที่สะดวกกว่า เนื่องจากเสื้อฮีเป็นเสื้อที่มีความยาว ไม่สะดวกต่อการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

1.3 พิธีกรรมงานศพ ของชาวไททรงดำมีความแตกต่างจากพิธีศพทั่วไป และมีขั้นตอนมากมาย โดยมีหมอที่เรียกว่า “เขยกก” เป็นผู้ทำพิธีตั้งแต่วันแรกจนถึงวันนำผีขึ้นเรือน วันแรกของงานศพจะต้องจุดกองไฟไว้หน้าบ้านตลอดจนกว่าจะเสร็จพิธี เพื่อให้วิญญาณเข้าบ้านได้ถูกต้อง ระหว่างพิธีจะมีการร้องไห้และรำพันถึงความดีของผู้ตาย เพื่อให้เทพดาทราบถึงความดีนั้น เมื่อถึงวันเผาจะนำศพไปเผาแล้วกลับมาทำเครื่องผี

ญาติพี่น้องจะสร้าง “หอแก้ว” ให้ผู้ตายอาศัยขึ้นสวรรค์ และให้ “เขยยก” ทำพิธีบอกทางวิญญาณไปเมืองแถน ซึ่งชาวไททรงดำเชื่อว่าเมื่อคนตายแล้วยังมีอีกโลกหนึ่งอยู่ คือเมืองแถน โดยมีบรื่องบอกทางของหมอเสนาความว่า “...มีงอะตอนนี้อยู่ตายแล้วนะ จะเริ่มบอกทาง บอกว่า มีงอะไปถึงนครสวรรค์ พอไปนครสวรรค์แล้ว ให้มีงหยุดก่อน มีดค่าแล้ว พอรุ่งเช้าก็ให้รีบไป ไปจนถึงเวียงจันทน์ ไปจนถึงเมืองแถน...” (S. Panrudee, personal communication, February 18, 2025) เมื่อเสร็จพิธีทั้งหมด จะมีพิธีเชิญผีขึ้นเรือนไปอยู่ที่ “กะล่อห้อง” เพราะเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะคอยปกป้องรักษาคนในบ้าน จากบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้พิธีกรรมงานศพมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทสังคม โดยรับพิธีทางพุทธศาสนาเข้ามาผสม เช่น การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดอภิธรรมและประกอบพิธีฌาปนกิจที่วัด เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมเนียมของสังคมไทย

1.4 พิธีกรรมงานแต่ง ของชาวไททรงดำ หรือที่เรียกว่า “กินตอง” หรือ “กินหลวง” ชาวไททรงดำบ้านเนินหวายยังคงรักษาพิธีดั้งเดิมไว้อย่างต่อเนื่อง โดยมีขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขึ้นสอง (การหมั้น), ขึ้นสู่ (การที่ฝ่ายชายไปเยี่ยมฝ่ายหญิง), ขึ้นส่ง (การส่งตัวเจ้าสาว) และขึ้นสา หรืออาสา (การที่ฝ่ายชายต้องไปทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิงหากไม่ได้เรียกค่าสินสอด) (Thaiphosri, 2010, p.106) เจ้าบ่าวจะต้องสวม “เสื้อฮี” เข้าไปทำพิธีใน “กะล่อห้อง” เพื่อกราบไหว้และบอกกล่าวผีบรรพบุรุษถึงการเริ่มต้นชีวิตคู่ พิธีแต่งงานจึงเกี่ยวข้องกับผีเรือน โดยต้องบอกให้ผีเรือนทราบว่าใครเป็นลูกเขยหรือลูกสะใภ้ ดังคำสัมภาษณ์ว่า “...จะเอาใครมาเป็นเขยเป็นสะใภ้ ก็ต้องพาเข้าไปไหว้ผีเรือนในกะล่อห้องก่อน ต้องไปบอกให้เขารู้ว่าคนนี่คือลูกเขยนะ คือลูกสะใภ้ ไม่งั้นเขาไม่รู้รู้ ไม่นับว่าเป็นคนในครอบครัวเราจริงๆ...” (S. Thongyiam, personal communication, February 21, 2025) อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมงานแต่งได้มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตปัจจุบัน โดยรวบรัดขั้นตอนให้กระชับขึ้น และรับเอาพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยเข้ามาผสม เช่น การนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ในช่วงเช้า และเพิ่มขั้นตอนการรดน้ำสังข์ซึ่งเป็นธรรมเนียมแบบไทย อดีตผู้ใหญ่บ้านในชุมชนยืนยันว่าขั้นตอนเหล่านี้ไม่ปรากฏในพิธีแต่งงานแบบดั้งเดิม (S. Thongyiam, personal communication, February 21, 2025)

1.5 พิธีกรรมข่มขวง หรือขึ้นบ้านใหม่ เป็นพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลที่จัดขึ้นหลังสร้างบ้านเสร็จ เริ่มจากการหาฤกษ์และเตรียมเครื่องเรือนที่จำเป็น พิธีจะเริ่มอย่างเป็นทางการด้วยขบวนแห่เข้าบ้าน นำโดยหมอผีและเจ้าของบ้าน พร้อมญาติมิตรที่ช่วยกันหอบข้าวของ โดยมีเคล็ดให้คู่สามีภรรยาที่ครองรักกันมายาวนานเป็นผู้หอบเครื่องนอนเพื่อความเป็นมงคล ขบวนจะเดินเวียนขวารอบบ้าน 3 รอบ ก่อนที่หมอผีจะทำพิธี “ข่มขวง” ที่บันได ใช้มีดปัดเป่าสิ่งอัปมงคลเพื่อให้มีเพียงมนุษย์เท่านั้นที่ขึ้นไปอาศัยได้ จากนั้นเจ้าของบ้านจะนำขึ้นเรือนและโปรยเงินเพื่อเรียกโชคลาภ เมื่อขึ้นเรือนครบแล้ว หมอผีจะทำพิธีเช่นไหว้ผีเฮือนที่ห้องกะล่อห้อง เพื่อขอให้ผีเรือนคุ้มครอง แล้วก่อเตาไฟไว้ 3 วัน 3 คืน ห้ามดับ ต้องคอยเติมเชื้อไฟตลอด ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนจากการก่อเตาไฟเป็นการจุดเตาแก๊ส ซึ่งสะท้อนถึงการปรับตัวตามยุคสมัย ดังคำสัมภาษณ์กล่าวว่า “...เมื่อก่อนเขาจะต้องก่อไฟที่เตาไฟก่อน ถือว่าเป็นไฟแรกของบ้าน แต่เดี๋ยวนี้มันไม่สะดวกเหมือนแต่ก่อน บ้านใหม่ส่วนมากใช้เตาแก๊สกันแล้ว...” (S. Thongyiam, personal communication, February 21, 2025)

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในหมู่บ้านเนินหว้า ระหว่างปีพ.ศ. 2540-2560

2.1 ปัจจัยภายใน ได้แก่

การปลูกฝังความเชื่อและค่านิยม พิธีกรรมของชาวไททรงดำเป็นวิธีสำคัญในการปลูกฝังความเชื่อ เพราะเป็นการสอนผ่านการกระทำที่เด็ก ๆ เห็นและคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่เพียงคำพูด ตัวอย่างเช่น การปลูกฝังความเชื่อเรื่องการดูแลผีบรรพบุรุษ ผ่านการจัดของไหว้และการเคารพ “กะล่อห้อง” ที่เด็ก ๆ เห็นอยู่

เสมอ ทำให้ซึมซับความเชื่อว่าวิญญาณปู่ย่าตายายยังคงอยู่คอยคุ้มครอง และเชื่อว่าการดูแลผีบรรพบุรุษเป็นหน้าที่สำคัญ เพื่อแสดงความกตัญญูและให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข ดังคำสัมภาษณ์ว่า “...เด็กมันเห็นผู้ใหญ่ทำตั้งแต่เล็ก โตมาก็เชื่อตาม เชื่อว่าผีปู่ย่าอยู่กับเรา...” (S. Thongyiam, personal communication, March 9, 2025) ขณะเดียวกัน พิธีกรรมยังต่อยอดความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย ที่เป้าหมายคือการได้อยู่กับ “พระยาแถน” โดยเชื่อว่าผู้ทำดีจะได้อยู่ในที่ที่พระยาแถนเลือกให้ จึงเกิดแนวคิดที่ต้องทำดีเพื่อไปอยู่ในที่ดี ดังคำสัมภาษณ์ว่า “...เราเชื่อกันว่าถ้าเราตายจะได้ไปอยู่กับผีแถน ถ้าทำดีไว้ตอนมีชีวิต ผีจะพากลับไปอยู่ด้วยกัน แต่ถ้าทำไม่ดี ผีจะไม่รับ...” (S. Panrudee, personal communication, February 18, 2025) ความเชื่อนี้ปรากฏในพิธีศพ โดย “เขยยก” จะสวดบอกทางให้วิญญาณเดินทางกลับ “เมืองแถน” การได้ยินเรื่องนี้ซ้ำ ๆ ในทุกงานศพเป็นการย้ำว่าความตายไม่ใช่จุดจบ แต่คือการกลับไปอยู่อยู่กับพญาแถน ดังนั้น การปลูกฝังความเชื่อผ่านพิธีกรรมทำให้คนในชุมชน ทำให้พิธีกรรมของชาวไททรงดำยังคงสืบทอดต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น

การถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านวิถีชีวิตในระบบเครือญาติ ชาวไททรงดำบ้านเนินหว่ามมักปลูกบ้านอยู่ใกล้กันเป็นกลุ่มเครือญาติพี่น้อง ซึ่งลักษณะการอยู่อาศัยแบบนี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่ได้ เพราะเมื่อสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติอยู่ใกล้ชิดกัน การเรียนรู้เรื่องพิธีกรรมหรือขนบธรรมเนียมต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติ เด็กและคนรุ่นใหม่จะค่อย ๆ ซึมซับความรู้จากสิ่งที่เห็นและได้ยินในชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อมีพิธีกรรมในหมู่บ้าน พวกเขาจะเห็นขั้นตอนต่าง ๆ ที่ผู้ใหญ่ปฏิบัติอยู่เสมอ นอกจากนี้ การอยู่ร่วมกันในระบบเครือญาติยังส่งเสริมให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนด้วย ในสังคมชาวไททรงดำบ้านเนินหว่าม การช่วยเหลือกันในงานพิธีสำคัญ เช่น งานศพ หรืองานบุญต่าง ๆ ถือเป็นหน้าที่ของทุกคน จากการสัมภาษณ์กล่าวว่า “...เวลาใครมีงาน ไม่ว่าจะงานบุญหรืองานศพ เราต้องไปช่วยกันทุกบ้าน ถ้าไม่ไปช่วยถือว่าเสียมารยาทมาก...” (S. Thongyiam, personal communication, March 9, 2025) ซึ่งความผูกพันแบบเครือญาติและความรับผิดชอบร่วมกันนี้จึงเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมและร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปได้

หน้าที่และความรับผิดชอบต่อ “ผีบรรพบุรุษ” ร่วมกัน จากคำสัมภาษณ์ของอดีตผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า “...ลูกหลานผีเดียวกัน ต่อให้ไปอยู่ไกลแค่ไหน พอถึงเวลาต้องกลับมาเลี้ยงผีด้วยกันทุกคน เพราะนั่นคือหน้าที่ของลูกหลาน...” (S. Thongyiam, personal communication, March 9, 2025) ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวไททรงดำจึงไม่ใช่เพียงความเชื่อส่วนบุคคล แต่เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกันที่สมาชิกทุกคนในตระกูลต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยยึดแนวคิดที่ว่า “คนนับถือผีเดียวกัน ต้องเลี้ยงผีร่วมกัน” หมายถึง การเซ่นไหว้และดูแลผีบรรพบุรุษไม่ใช่ภาระของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นหน้าที่ของลูกหลานทุกคนในสายตระกูลเดียวกัน ไม่ว่าจะย้ายไปอยู่ที่ใดหรือแต่งงานออกเรือนก็ตาม จะต้องกลับมาร่วมพิธีสำคัญ เช่น พิธีเซ่นเรือน ซึ่งจัดทุก 3-5 ปี การไม่กลับมาร่วมพิธีโดยไม่มีเหตุผลถือเป็นการละเลยหน้าที่ ที่อาจนำสิ่งไม่ดีมาสู่ตนและครอบครัว ความเชื่อนี้จึงเป็นเหมือนกฎที่ทำให้ลูกหลานที่อยู่ห่างไกลต้องกลับมารวมตัวกัน ยังมีหน้าที่ในสายตระกูลที่จะต้องสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ดังคำสัมภาษณ์ว่า “...เมื่อพ่อแม่เสียชีวิต ลูกคนใดคนหนึ่งก็ต้องรับหน้าที่ดูแลกะล่อห้องและเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษต่อ จะปล่อยให้ร้างไม่ได้เด็ดขาด นี่คือนั่นที่ลูกหลานทุกคนต้องทำ...” (S. Thongyiam, personal communication, March 9, 2025) ดังนั้น ความรับผิดชอบร่วมกันต่อผีบรรพบุรุษจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมและวัฒนธรรมไททรงดำสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง

บทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมไททรงดำ การดำรงอยู่ของพิธีกรรมไททรงดำเกิดขึ้นได้เพราะมีบุคคลสำคัญกลุ่มหนึ่ง คือ “ผู้ประกอบพิธีกรรม” ภายในหมู่บ้านเนินหว่ามมีหมอเสนอยู่ 3 คน ได้แก่ “หมอแสง” ผู้ทำพิธีเซ่นไหว้ไป “หมอจัน” ผู้ทำพิธีเซ่นในงานอับมงคล และ “หมอเหลียว” ผู้ทำพิธีเซ่นในงานมงคล ผู้ประกอบพิธีกรรมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากไม่มีพวกเขา พิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ จะไม่สามารถ

ดำเนินได้ แม้ชาวบ้านจะเข้าร่วมพิธีมาหลายครั้ง แต่ไม่สามารถทำหน้าที่แทนได้ เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมไม่ได้ถ่ายทอดทั่วไป หากแต่สืบทอดเฉพาะภายในตระกูลของผู้ประกอบพิธี ลูกหลานในตระกูล “หมอ” จะได้รับการถ่ายทอดตำราพิธีกรรมโดยตรงจากรุ่นสู่รุ่น ดังคำสัมภาษณ์จากหมอเสนอว่า “...ความรู้เรื่องพิธีกรรมทั้งหมดผมได้การถ่ายทอดจากตระกูลโดยตรง ครอบครัวผมเป็นหมอเสนอตั้งแต่ผมจำความได้...” (S. Panrudee, personal communication, February 18, 2025) การสืบทอดเช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาแก่นแท้ของพิธีกรรมไว้ ทำให้ไม่ถูกบิดเบือนหรือสูญหายไปตามกาลเวลา เพราะความรู้ยังถูกสืบทอดจากลูกหลานสายตระกูลหมอโดยตรง ดังนั้น การมีผู้นำพิธีกรรมที่มีความรู้และความชำนาญจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้พิธีกรรมของชาวไททรงดำดำรงอยู่ได้อย่างถูกต้องและครบถ้วน

การปรับเปลี่ยนรายละเอียดพิธีกรรมให้เข้ากับยุคสมัย จากคำสัมภาษณ์ของผู้นำชุมชนพบว่า พิธีกรรมเสนเรื่อน ซึ่งเป็นพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษ จากเดิมนิยมเลี้ยงสัตว์ใช้เป็นเครื่องเซ่น แต่ปัจจุบันได้ปรับมาใช้ซื้อแทน เนื่องจากสะดวกและประหยัดค่าใช้จ่ายมากกว่า สำหรับ “พิธีศพ” ยังคงรักษาแบบแผนดั้งเดิม แต่มีการผสมผสานพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การนิมนต์พระมาสวดและประกอบพิธีทางศาสนา ทำให้พิธีศพสะท้อนทั้งความเชื่อเรื่องวิญญาณและบรรพบุรุษ รวมถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไปพร้อมกันนอกจากนี้ “พิธีปาดตง” ที่เดิมผู้ประกอบพิธีต้องสวม “เสื้อฮี” ก็ปรับมาใช้เสื้อผ้าที่สวมใส่สะดวกกว่า เนื่องจากเสื้อฮีมีความยาวและไม่คล่องตัวเมื่อต้องยกของเซ่นไหว้ ส่วน “พิธีขึ้นบ้านใหม่” ที่เคยใช้เตาฟืนจุดไฟเพื่อความอบอุ่นก็เปลี่ยนมาใช้เตาแก๊สแทน (S. Thongyiam, personal communication, March 23, 2025) โดยรวมแล้วพิธีกรรมของชาวไททรงดำบ้านเนินหว้าสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนไม่ได้ปฏิเสธความเปลี่ยนแปลง แต่เลือกปรับรายละเอียดของพิธีกรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัย

2.2 ปัจจัยภายนอก ได้แก่

การส่งเสริมจากระบบการศึกษา จากการศึกษาพบว่า ระบบการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการดำรงอยู่ของพิธีกรรมไททรงดำบ้านเนินหว้า โดยเฉพาะหลังปีพ.ศ. 2550 เมื่อรัฐมนตรีนโยบายส่งเสริม “หลักสูตรท้องถิ่น” โรงเรียนในพื้นที่สามารถนำประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และพิธีกรรมของชุมชนมาบูรณาการในการเรียนการสอนทำให้เยาวชนเข้าใจที่มา ความหมาย และคุณค่าของพิธีกรรมอย่างเป็นระบบ ไม่เพียงเรียนรู้ขั้นตอนการปฏิบัติเหมือนในอดีต และโรงเรียนยังส่งเสริมให้นักเรียนสวมชุดไททรงดำทุกวันศุกร์ และสอนการรำไททรงดำควบคู่กับวิชาทั่วไป (S. Tosirikulchai, personal communication, February 21, 2025) ระบบการศึกษาจึงเป็นปัจจัยที่ช่วยสร้างความเข้าใจเชิงวัฒนธรรม ส่งเสริมความภูมิใจ และกระตุ้นให้เยาวชนมีความผูกพันกับรากเหง้าวัฒนธรรมของตนเอง ส่งผลให้วัฒนธรรมไททรงดำบ้านเนินหว้าดำรงอยู่ได้

อิทธิพลของเทคโนโลยีและการสื่อสารสมัยใหม่ ในช่วงปีพ.ศ. 2550–2560 เทคโนโลยีการสื่อสาร โดยเฉพาะโทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้พิธีกรรมของชาวไททรงดำยังคงดำรงอยู่ภายใต้สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและระยะทาง เช่น การนัดหมายหรือแจ้งข่าวการจัดพิธีสำคัญสามารถทำได้รวดเร็วและทั่วถึงผ่านโทรศัพท์มือถือ ขณะเดียวกัน สื่อสังคมออนไลน์ยังกลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ ผ่านการสร้างกลุ่มออนไลน์ของชาวไททรงดำ เช่น “กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมไททรงดำ” ที่เผยแพร่เนื้อหาเกี่ยวกับพิธีกรรมผ่านภาพถ่ายและวิดีโอ ช่วยเชื่อมโยงเครือข่ายชาวไททรงดำที่อยู่ต่างถิ่นให้ใกล้ชิดกันมากขึ้น และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสืบสานพิธีกรรมในรูปแบบเข้าถึงง่ายและสอดคล้องกับยุคดิจิทัล ดังคำสัมภาษณ์ว่า “...เดี๋ยวนี้พวกเด็ก ๆ ก็สร้างกลุ่มเพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องไททรงดำ ทั้งลงเฟซบุ๊กและติ๊กต็อก...” (S. Tosirikulchai, personal communication, February 21, 2025)

ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกและการสนับสนุนจากภาครัฐ ชุมชนไททรงดำบ้านเนินหว้ามีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกอย่างเข้มแข็ง ผ่านความร่วมมือกับกลุ่มชาติพันธุ์ใกล้เคียง องค์กรท้องถิ่น

และหน่วยงานภาครัฐในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น การแสดงศิลปะพื้นบ้าน การจัดแสดงผ้าทอและหัตถกรรม รวมถึงการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชนอื่น กิจกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างการยอมรับจากสังคมรอบข้าง และปลูกฝังความภาคภูมิใจในรากเหง้าวัฒนธรรมของตน ภาครัฐยังสนับสนุนผ่านโครงการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การส่งเสริมการทอผ้า การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมให้เหมาะกับตลาด และการจัดโครงการให้เยาวชนเรียนรู้ประวัติและพิธีกรรมของบรรพบุรุษ (S. Tosirikulchai, personal communication, February 21, 2025) การสนับสนุนดังกล่าวช่วยให้ชุมชนปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างเหมาะสม พร้อมรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างต่อเนื่อง

การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่ของชุมชนไททรงดำบ้านเนินหว่า โดยเฉพาะกลุ่มลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูง ได้กลับมามีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมของชุมชน โดยจัดตั้ง “เครือข่ายอนุรักษ์พิธีกรรมไททรงดำบ้านเนินหว่า” เพื่อรักษาวีถีไททรงดำกับความทรงจำที่เหลืออยู่ และเป็นพื้นที่กลางในการวางแผน จัดกิจกรรม และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก (P. Suchittum, personal communication, October 26, 2024) ทักษะด้านการบริหารจัดการของคนรุ่นใหม่ช่วยให้การดำเนินงานมีระบบ และเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้พิธีกรรมและประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองผ่านโครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไททรงดำ ปัจจัยจากการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในการสร้างเครือข่ายดังกล่าวเป็นเชิงบวกเคลื่อนสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเหมาะสม

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วง พ.ศ. 2540–2560 มีทั้งด้านบวกและความท้าทายต่อพิธีกรรมของชาวไททรงดำบ้านเนินหว่า การที่คนหนุ่มสาวออกไปทำงานนอกพื้นที่ทำให้แรงงานในชุมชนลดลงและขาดผู้ร่วมจัดพิธี ส่งผลให้ความรู้เรื่องพิธีกรรมลดน้อยลง อย่างไรก็ตาม รายได้ที่ส่งกลับมาจากการทำงานนอกพื้นที่กลับกลายเป็นทุนสำคัญในการจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่ที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง ทำให้พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่ได้ ดังคำสัมภาษณ์ว่า “...ลูกหลานมันไปทำงานแล้วเอาเงินมาทำพิธีกรรม พิธีกรรมอย่างเสนเรื่อนมันต้องใช้เงินเยอะ ก็ได้เงินจากลูกหลานนี้แหละ...” (S. Thongyiam, personal communication, March 23, 2025) ดังนั้น การออกไปทำงานและรายได้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้พิธีกรรมของชาวไททรงดำบ้านเนินหว่ายังคงสืบทอดต่อไปได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. พิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำที่ดำรงอยู่ในหมู่บ้านเนินหว่า ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมระหว่างปีพ.ศ.2540-2560

พิธีกรรมเสนเรื่อน (เสนเรื่อน) และพิธีปาดตง ผลการวิจัยพบว่าพิธีกรรมทั้งสองซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษยังคงได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่มีการปรับเปลี่ยนในรายละเอียดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ พิธีเสนเรื่อน จากบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้พิธีกรรมเสนเรื่อนมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจากเดิมนิยมเลี้ยงสัตว์ใช้เป็นเครื่องเซ่น แต่ปัจจุบันได้ปรับมาใช้ซื้อแทน ซึ่งสะท้อนการปรับตัวให้เข้ากับสถานะเศรษฐกิจและวิถีชีวิตสมัยใหม่ ในขณะที่ พิธีปาดตง ซึ่งเป็นการเซ่นไหว้ประจำวันนั้น แม้ขั้นตอนการปฏิบัติจะคงเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยนธรรมเนียมการแต่งกายจากการสวม “เสื้อฮี” มาเป็นชุดที่สะดวกกว่า การปรับเปลี่ยนทั้งสองรูปแบบนี้ แม้จะเป็นเพียงรูปแบบภายนอก แต่ความเชื่อของพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษยังคงดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Naichit, 2007) เรื่อง “การศึกษาประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตลาวโซ่ง ตำบลตอนคา อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี” ที่ได้เสนอข้อสรุปว่า ประเพณีที่

เกี่ยวกับการแสดงความกตัญญูต่อผีบรรพบุรุษเป็นประเพณีที่ได้รับการรักษาไว้อย่างเหนียวแน่นที่สุด และยังคงมีการปฏิบัติแม้จะมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามยุคสมัย

พิธีกรรมงานศพ ผลการวิจัยพบว่าพิธีกรรมงานศพมีการผสมผสานพิธีการทางพุทธศาสนาเข้าไปในพิธีกรรมดั้งเดิมอย่างชัดเจน เช่น การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดอภิธรรม ควบคู่ไปกับการรักษาขั้นตอนที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยทรงดำไว้ เช่น ในพิธีบอกทางให้วิญญาณผู้ตายเดินทางกลับ “เมืองแถน” หรือการทำหอแก้วให้ผู้ตาย ซึ่งการปรับตัวในลักษณะนี้เป็นผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับความเชื่อหลักของสังคมไทยได้อย่างกลมกลืน เพื่อให้พิธีกรรมสอดคล้องกับบริบททางสังคมในปัจจุบัน โดยมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Simaksuk & Boongird, 2016) เรื่อง “วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของไทยทรงดำ : กรณีศึกษา เขตตำบลหนองปรัง อำเภอยะโฮ่ย จังหวัดเพชรบุรี” ที่ได้เสนอว่า มีการนำความเชื่อจากสังคมรอบข้าง เช่น ความเชื่อในพระพุทธศาสนา เข้าไปปะปนกับความเชื่อดั้งเดิมของไทยทรงดำ กลายเป็นแนวความคิดผสมผสาน เช่นเดียวกับที่ (Naichit, 2007) ได้ค้นพบว่า แม้ชาวลาวโซ่งจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ยังคงยึดถือประเพณีเอ็ดแเฮว (ทำศพ) ร่วมกับการปฏิบัติตามประเพณีของชาวพุทธ

พิธีกรรมงานแต่ง (กินดอง) และพิธีขึ้นบ้านใหม่ (ข่มขวง) ผลการวิจัยพบว่า ทั้งสองพิธียังคงยึดถือแบบแผนดั้งเดิม โดยเฉพาะขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับ “ผีเฮือน” เช่น การพาคู่บ่าวสาวเข้าไปบอกกล่าวผีบรรพบุรุษใน “กะล่อห้อง” และการเซ่นไหว้ผีเฮือนในพิธีขึ้นบ้านใหม่ ขณะเดียวกันมีการปรับปรุงและขั้นตอนให้เหมาะกับยุคสมัย โดยพิธีแต่งงานมีการรวบรัดขั้นตอนและผสมผสานธรรมเนียมไทย เช่น พิธีสงฆ์และการรดน้ำสังข์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Keawkhum, 2003) ที่ทำการศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมชุมชนและประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ศึกษากรณีชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดสุพรรณบุรี” ที่ระบุว่า พิธีแต่งงานของลาวโซ่งมีการลดทอนขั้นตอนและรับเอาพิธีรดน้ำสังข์เข้ามาปฏิบัติควบคู่กับพิธีดั้งเดิม เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและสะท้อนการยอมรับวัฒนธรรมส่วนใหญ่ ส่วนพิธีขึ้นบ้านใหม่ เดิมใช้ “เตาฟืน” จุดไฟแรกเพื่อความเป็นสิริมงคล ปัจจุบันปรับมาใช้ “เตาแก๊ส” ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Thaiphosri, 2010) ที่ทำการศึกษาเรื่อง “การปรับตัวและการดำรงอยู่ของชุมชนลาวโซ่ง : กรณีศึกษาบ้านเกาะแรด อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” ที่พบว่าชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและเครื่องมือให้สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ แต่ยังคงรักษาความเชื่อและประเพณีเดิมไว้ โดยไม่กระทบต่อโครงสร้างและความหมายหลักของพิธีกรรม

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไทยทรงดำในหมู่บ้านเนินหว่า ระหว่างปีพ.ศ. 2540-2560

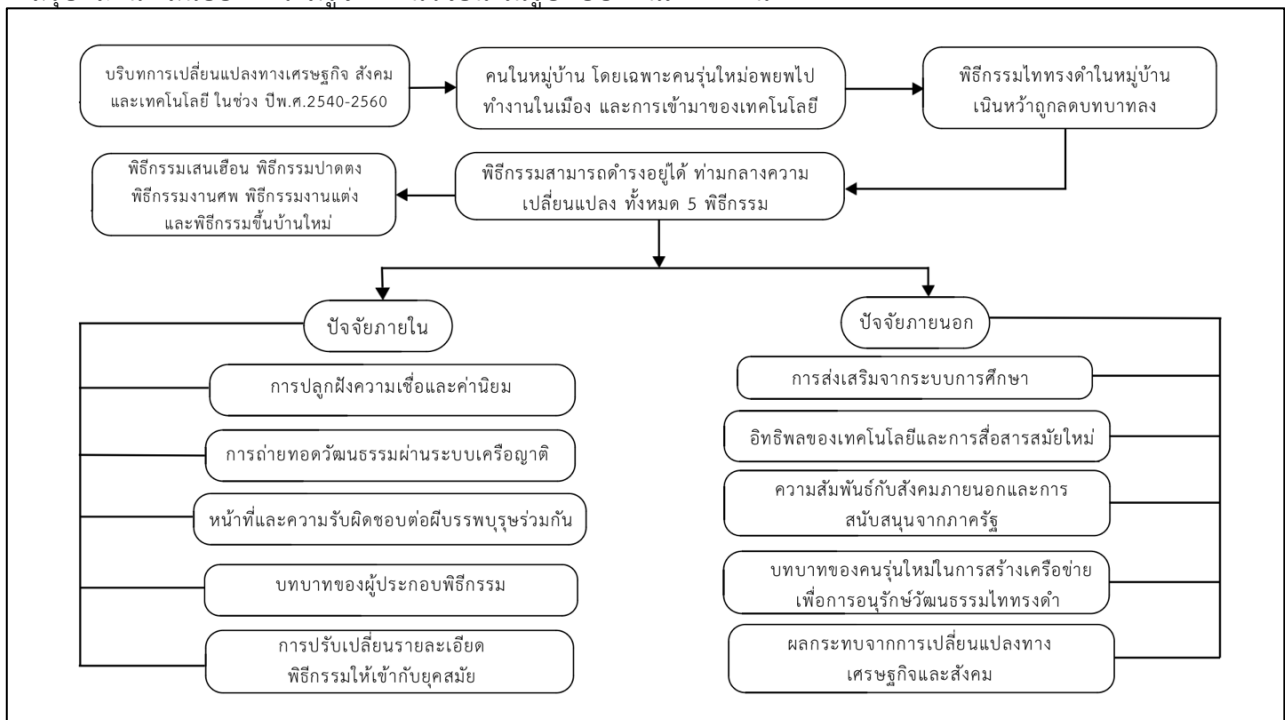
2.1 ปัจจัยภายใน ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายในหลายประการที่มีความเข้มแข็งและส่งผลให้พิธีกรรมสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ การปลูกฝังความเชื่อและค่านิยม ซึ่งเกิดขึ้นผ่านการปฏิบัติที่เด็กและคนรุ่นใหม่ได้เห็นและคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน การถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านระบบเครือญาติ รวมถึงความรับผิดชอบร่วมกันต่อผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นพันธะทางสังคมที่ทำให้สมาชิกในตระกูลต้องกลับมาร่วมประกอบพิธีสำคัญอยู่เสมอ ปัจจัยในด้านความเชื่อและระบบเครือญาตินี้สอดคล้องกับงานของ (Thongsakol, 2010) ในงานวิจัยเรื่อง “การดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทดำบ้านหัวถนน ตำบลดอนพุทรา อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม” ซึ่งระบุว่า ระบบเครือญาติและการนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวไทดำสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้ นอกจากนี้ บทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมก็มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะผู้รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้พิธีกรรมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้แบบแผนของพิธีกรรมยังคงอยู่ไม่สูญหาย สุดท้าย การปรับเปลี่ยนรายละเอียดของ

พิธีกรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การเปลี่ยนของเครื่องเซ่นจากเลี้ยงเป็นซื้อแทน หรือการใช้อุปกรณ์สมัยใหม่ ถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้พิธีกรรมสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่สูญเสียความเชื่อดั้งเดิม

2.2 ปัจจัยภายนอก ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยภายนอกหลายประการที่สนับสนุนให้พิธีกรรมของชาวไททรงดำดำรงอยู่ได้ ได้แก่ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม แม้การออกไปทำงานนอกชุมชนจะทำให้ช่วงขาดในการสืบทอดความรู้ แต่รายได้ที่ส่งกลับมามีเป็นทุนสำคัญในการจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูง การใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ดังกล่าว สอดคล้องกับงานของ (Chenayothin, 2008) ในเรื่อง “ชุมชนชาวไทยโซ่งหมู่บ้านดอนทราย จังหวัดนครปฐม : การศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจของชุมชน ระหว่างปีพ.ศ. 2504–2549” ที่ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพไปสู่งานนอกภาคเกษตรกรรม ทำให้สมาชิกในชุมชนมีรายได้มากขึ้นและสามารถสนับสนุนกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมได้ นอกจากนี้ ระบบการศึกษา (เช่น หลักสูตรท้องถิ่น) อิทธิพลของเทคโนโลยีและการสื่อสารสมัยใหม่ (เช่น การใช้สื่อออนไลน์ในการประสานงาน) ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก และการสนับสนุนจากภาครัฐ ล้วนช่วยเสริมความเข้มแข็งให้กับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรม ซึ่ง สอดคล้องกับของ (Thaiphosri, 2010) ในเรื่อง “การปรับตัวและการดำรงอยู่ของชุมชนลาวโซ่ง : กรณีศึกษาบ้านเกาะแรด อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” ที่ชี้ว่าชุมชนสามารถปรับตัวโดยเลือกรับวัฒนธรรมภายนอกมาผสมผสานกับวิถีชีวิตดั้งเดิมได้ สุดท้าย บทบาทของคนรุ่นใหม่ในการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์วัฒนธรรมไททรงดำบ้านเนินหว้าถือเป็นอีกปัจจัยสำคัญ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการนำปัจจัยภายนอกมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีดั้งเดิม ส่งผลให้พิธีกรรมของชาวไททรงดำบ้านเนินหว้ายังคงดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง

สรุปองค์ความรู้

จากผลการศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : กรณีศึกษาหมู่บ้านเนินหว้า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ระหว่างปีพ.ศ. 2540–2560” ผู้วิจัยได้สรุปและนำเสนอองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ ในรูปแบบแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1 : การดำรงอยู่ของพิธีกรรมชาติพันธุ์ไททรงดำในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : กรณีศึกษาหมู่บ้านเนินหว้า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ระหว่างปีพ.ศ. 2540–2560

ข้อเสนอแนะ

ควรมีความร่วมมือระหว่างชุมชนไททรงดำบ้านเนินหว้ากับหน่วยงานภาครัฐในการจัดตั้ง “ศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมไททรงดำบ้านเนินหว้า” เพื่อเป็นพื้นที่กลางในการอนุรักษ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพิธีกรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไททรงดำอย่างเป็นระบบ ศูนย์ดังกล่าวควรทำหน้าที่ทั้งในการจัดแสดง นิทรรศการ การสาธิตพิธีกรรมจริง ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน นักเรียน และประชาชนทั่วไป เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจ ความภาคภูมิใจ และการมีส่วนร่วมในการสืบทอดวัฒนธรรมไททรงดำอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาบทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมเพิ่มเติม โดยเฉพาะการสืบทอดความรู้ ว่าได้รับการถ่ายทอดจากใคร เรียนรู้จากตำราอย่างไร การใช้บทสวดในพิธี และเนื้อหาที่ปรากฏในบทสวด เพื่อให้เข้าใจ วิธีการส่งต่อความรู้ ความเชื่อ และค่านิยมในพิธีกรรมของชาวไททรงดำอย่างครบถ้วน
2. ควรมีการศึกษามุมมองของคนรุ่นใหม่ ซึ่งงานวิจัยบอกว่าคนรุ่นใหม่ช่วยสืบสานวัฒนธรรมผ่าน เทคโนโลยีและเครือข่าย แต่ยังไม่ได้ถามความคิดและความเชื่อส่วนตัวของพวกเขาว่ายังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษอยู่หรือไม่ หรือเพียงเพื่อเคารพและปฏิบัติตามผู้ใหญ่ในชุมชน
3. ควรทำการศึกษาความหมายของวัตถุในกิจกรรมต่าง ๆ ในพิธีกรรม เช่น ลวดลายบนเสื้อฮี หรืออาหารสำหรับการเซ่นไหว้ เพื่อให้เข้าใจความหมายทางวัฒนธรรมของชาวไททรงดำอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

References

- Chenayothin, C. (2008). *Thai Song community of Don Sai, Nakhon Pathom Province: The study of economic development, A.D. 1961–2006* (Master's thesis, Silpakorn University).
Silpakorn University Repository.
<https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/11672>
- Committee of the Thai Zong Club. (1980). *San Phuthai: Commemorating the 2nd Thai Song Unity Event, 6 April 1980*. The Thai Zong Club.
<http://www.snc.lib.su.ac.th/libmedia/west/westbk/w-pamphlet/Lao-Song.pdf>
- Keawkhum, P. (2003). *Cultural changes in community and life crisis rituals: A case study of Lao Song community, Suphan Buri Province* (Master's thesis, Chulalongkorn University).
ThaiLIS.
https://tdc.thailis.or.th/tdc/browse.php?option=show&browse_type=title&titleid=441981
- Kitboonchu, L. (2002). *Aging and status and role of elderly Song people: A case study of Ban Naenwa, Kongkailad district, Sukhothai Province* (Master's thesis, Silpakorn University).
ThaiLIS.
https://tdc.thailis.or.th/tdc/browse.php?option=show&browse_type=title&titleid=228981
- Naichit, J. (2007). *A study of customs related to ways of life of Laosong, Tambon Donka, Amphoe Bangpae, Changwat Ratchaburi* (Master's thesis, Ramkhamhaeng University).
National Research Council of Thailand (NRCT).

<https://dric.nrct.go.th/Search/SearchDetail/199648>

Simaksuk, K., & Boongird, B. (2016). An analysis of the factors of existence and change on beliefs in Tai Song Dam people's rites: A case study in Nong Prong Sub-district, Khaoyai district, Phetchaburi Province. *Academic Journal of Humanities and Social Sciences Burapha University*, 24(44).

<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/issue/view/5371>

Suobsuk, R., Yodkaew, S., & Settawat, R. (1980). *The verbal folk literatures of Thai Song Dam, Amphur Khao Yoi, Changwat Phetchaburi* (Research report, Phetchaburi Rajabhat University). ThaiLIS.

https://tdc.thailis.or.th/tdc/browse.php?option=show&browse_type=title&titleid=10442

Thaiphosri, W. (2010). *Adaptation and continuity of Lao Song community: A case study of Ban Kao Rad in Bang Len district of Nakhon Pathom Province* (Master's thesis, Silpakorn University). ThaiLIS.

https://tdc.thailis.or.th/tdc/browse.php?option=show&browse_type=title&titleid=290639

Thongsakol, J. (2010). *The existence of Thai Dam ethnic identities in Ban Huathanon, Tambon Don Phutchar, Amphoe Don Tum, Changwat Nakhon Pathom* (Master's thesis, Silpakorn University). ThaiLIS.

https://tdc.thailis.or.th/tdc/browse.php?option=show&browse_type=title&titleid=281658

Wisutruangdet, W. (2021). A study of Tai Song Dam culture: The dynamics of Tai Song Dam in Ban Don Sub-district, U Thong District, Suphan Buri Province. *Journal of Cultural Approach*, 20(2), 49. Office of Art and Culture, Bansomdejchaopraya Rajabhat University.

<https://culture.bsru.ac.th/ที่ทัศน์-20-ฉบับ-2/>